

סיפורו של שמואל ינאי סאמק - חומה ומגדל

על ראשית דרכו בארץ

בעת שקיבלתי את המכתב של אבי המנחם אותי בקשר ל"ספר הלבן" הייתי כבר בקיבוץ שלנו, ביישוב של "חומה ומגדל" בעמק בית שאן. עלינו על הקרקע בנובמבר '38 בשיא תקופת **המאורעות 39 - 36** וטרם פרסום **הספר הלבן** כמדיניות הממשלה הבריטית.

הנקודה שלנו לא היתה הראשונה מסוג **חומה ומגדל**. הקמת יישוב ביום אחד היה כבר מתורגל היטב לכל פרטיו. ההכנות להקמת הנקודה שלנו נעשו בקיבוץ **מעוז חיים** אשר הוקם שנה לפני כן והתיישבו בו זמנית גרעינים של 3 יישובים נוספים. ב"מעוז" נאספו משאיות והועמסו עליהן חלקים מוכנים של חומת העץ, המגדל, הצריפים, חצץ למילוי בין דפנות החומה, גלילים של חוטי תייל לגדר, גנרטור לייצור חשמל, גופי תאורה לזרקורים ולתאורת הגדר, אוהלים, מיכלי מים וכל הדרוש להקמת יישוב. **במעוז-חיים** נאספו עשרות מתנדבים, כל אחד ידע מראש את תפקידו והיה נלהב לעשות.

לפנות בוקר, ב' כסלו תרצ"ט, **25 לנובמבר 1938**, יצאה שיירת המשאיות העמוסות לאתר המיועד, המרוחק רק מספר קילומטרים מקיבוץ מעוז-חיים. העבודה התנהלה ללא הפסקה. דפנות העץ של החומה הוקמו וחוזקו בתמוכות, החלל ביניהן מולא בחצץ. המגדל הורכב על הקרקע והורם בשלמותו בעזרת חבלים. חלקי הצריפים חוברו ואוהלים הוקמו. הותקן הגנרטור, נמתחו קווי חשמל, חוברו הזרקורים סביב לגדר ועל המגדל. הוצבו מיכלי מים וחוברו לברזים, נחפרו בורות לבתי שימוש, הוקם מטבח וחדר אוכל. בערב עמד היישוב על תילו. ההתלהבות הייתה גדולה. כאן התגשמו חלומותינו, אנו יושבים על אדמתנו. השם שניתן לקיבוץ שלנו היה **נווה איתן**, לפי הפסוק בספר **ירמיהו [מט, 19] הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נווה איתן**. אכן, היישוב היה קרוב לגאון הירדן ואנו בטוחים כי יהיה גם נווה איתן.

למחרת בבקר החלה העבודה בשדה. מסביבנו מרחבים גדולים. השדות מבוקעים בבקעים בני דורות. שיחי סידריות בנות עשרות ואולי מאות שנים בולטים בשדות המישוריים. במרחק האוהלים השחורים של **הזינתים**, שעדריהם רועים בשדות. מעכשיו אלה הם שדותינו. במקור הם היו בעלי הקרקע, עד שהקרן הקיימת רכשה אותה בשבילנו. **הזינתים**, היו שלושה אחים, הבכור מוחמד אשר עשה את העסקה עם הקרן הקיימת. בכסף שקיבל קנה שטח קרקע גדול מעבר לירדן ובנה שם חווה ובניין גדול. מהמגדל שלנו ניתן היה לראות אותו. הוא עמד לא רחוק מהירדן מזרחה, **בואדי יאבס** הגדול היורד מהרי גלעד ושרוי בצל תמיד. לבית קראנו **בית הקרן הקיימת על שם הקרן** שכספה נאסף ע"י ילדים בכופסה הכחולה ובכסף זה נרכש הקרקע מעבר הירדן עבור הזינתים וגם הכסף לבניין הבית.

הואדי נקרא **ואדי יאבס**, על שם העיר התנכית **יביש גלעד**. על אנשי עיר זאת ועל הסכנה שארבה להם מצד **נחש העמוני**, ועל הצלתם הדרמתית ביד **שאוול** שהומלך למלך באותם ימים, מסופר **בשמואל א' פרק ב'**. על נפילתו של **שאוול המלך** בקרב עם הפלישתים **בגילבוע** ועל הגמול שגמלו לו אנשי **יבש גלעד** מסופר בסוף ספר שמואל א', פרק ל"א:

ויהי ממחרת ויבואו פלישתים לפשט על החללים, וימצאו את שאול ואת שלושת בניו נופלים בהר הגלבוע. ויכרתו את ראשו ויפשטו את כליו וישלחו בארץ פלישתים סביב לבשר בית עצביהם ואת העם. וישימו את כליו בית העשתרות, ואת גוויתו תקעו בחומת בית שאן.

וישמעו אליו יושבי יביש גלעד את אשר עשו פלישתים לשאול. ויקומו כל איש חיל וילכו כל הלילה ויקחו את גווית שאול ואת גוויות בניו מחומת בית שאן, ויבואו יבישה וישרפו אותם שם. ויקחו את עצמותיהם ויקברו תחת האשל ביבשה ויצמו שבעת ימים.

אירועים דרמטיים אלה שהתרחשו בדרכים ובשבילים בהם הייתי מהלך, הקסימו אותי. הייתי מנסה לדמיין באיזה שביל הם "הלכו כל הלילה" ובאיזו דרך הם חזרו, נושאים את הגוויות, מחומת בית שאן ועד עירם יביש והאם עברו ליד ביתו החדש של מוחמד זינתי.

במשך השנים הכרתי את האח אחמד ולא פעם ביקרתי באוהלו כדי ליישב בשלום סיכסוכים על מים ועל פלישת עדרים לשדותינו. האח הצעיר, נאיף, היה גבר גבוה ויפה תואר, בעל זקן שחור קצרצר ואתו ניהלנו את המשא ומתן השוטף על פינוי השטח שנרכש ע"י הק.ק.ל. נאיף היה מבקר אצלנו בקיבוץ, לבוש בעבאיה מפוארת, חגור באבנט זהב, בו היתה תקועה חרב קצרה משובצת אבני חן, השבירה. הוא היה אוכל אצלנו בחדר האוכל והבחורות שלנו היו מוקסמות ממנו.

הלילה הראשון

השמש כבר שקעה, הבחורים והבחורות עוד המשיכו לעבוד. הכוכבים כבר הופיעו בשמיים ואז אחד-אחד, אחת-אחת החזירו את הכלים למקומם וסחבו את רגליהם היגעות ואת גופם הלאה ושרכו את דרכם אל צד המגדל שעמד כבר על תילו.

כשהופיע הירח, לא האמין למראה עיניו. הייתכן שבמקום שאתמול עוד הייתה שממה קם יישוב, מגדל, צריפים, אוהלים, חומה וגם גדר. נבהל והתפלא הירח: גם אור מסנוור? הרי זה הזרקור שמעל המגדל. כשגמרו לאכול הסתדרו כולם ליד המגדל בשורות ישירות והוקראה רשימת השומרים לאותו הלילה, הלילה הראשון בנווה איתן. כולם רצו לשמור ולזכות בכבוד של היותם השומרים הראשונים. בלב כולנו כבר קיננה האהבה לאותה חלקת אדמה המגודרת והחגורה חומה.

חיים מוקפים חומה

החיים התנהלו בתוך המתחם המוקף חומה ולפניה גדר תיל. ביום היינו יוצאים לעבוד בהכשרת השדות, עקירת שיחי הסידריות שבין שורשיהן העמוקים תמיד קיננו נחשים. בסיקול אבנים וסתימת בקעים בשדה. בחבורה היוצאת לעבודה אל מחוץ לגדר הייתה קבוצת עובדים וקבוצת שומרים, בבחינת **יד אחת עושה במלאכה והשנית מחזקת בשלח**. ביישוב עוד לא היו מים זורמים ולרחצה היינו הולכים בקבוצות לנחל האסי המרוחק כקילומטר. ההליכה והרחצה, היו מלווים בשמירה כבדה. בדרכינו חזרה מהנחל היינו מבוססים באבק הלבן שהיה דבק בזיעה, והרחצה הייתה כלא

הייתה. בלילות היינו שומרים מסביב לגדר בעמדות קבועות ובמשמרות ניידים. השמירה הייתה לפי סידור עבודה ותורנויות, בחורים ובחורות. על המגדל היתה תצפית קבועה שהפעילה זרקור על כן מסתובב ומקיימת קשר איתות-אור עם קיבוצים שכנים.

המשק מתפתח

המשק התפתח במהירות. תוך שנה נחרשו תלמים ארוכים וישרים בטרקטור והשדות נזרעו. נחפרו בריכות דגים, ניטעו שתילי תמרים ועצי פרי אחרים. הוקמו לולים ורפת. אחת לחודש הייתה מגיעה חוברת ירוקה ושמה "השדה" והחברים חיכו לה בכליון עיניים. היו בה מאמרי הדרכה ועצות לפי העונה. חברים היו מתאספים וקוראים בה באדיקות בצוותא. חברי קיבוצים וותיקים היו מבקרים ומדריכים את "הירוקים". בעיות הגידולים, המזיקים, השקייה, מזג אוויר הפכו להיות מרכז חיינו.

מים

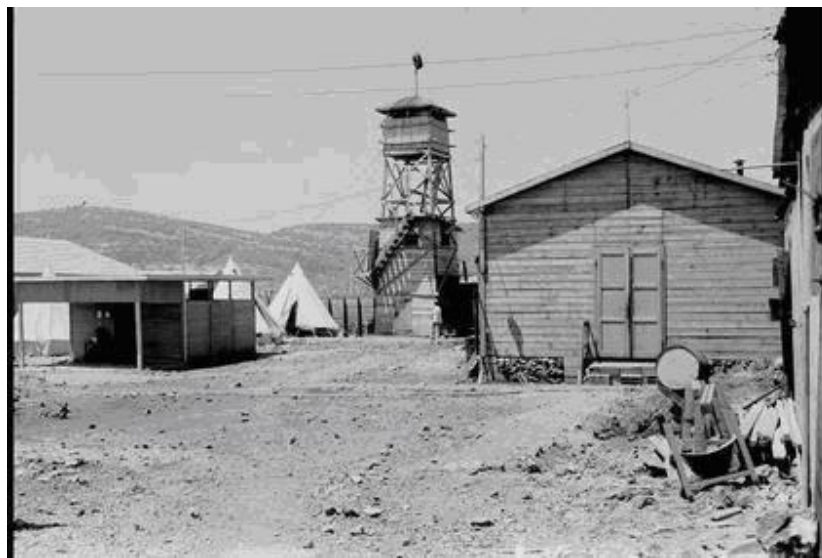
בעמק בית שאן הגשמים מועטים. המישור כולו נמצא מתחת לפני הים. בבוקר היתה השמש עולה מאחורי הרי גלעד ומתחילה מיד להכות באכזריות. אחר הצהריים רוח חזקה, חמה ויבשה באה לכלות את כל מה שזרענו. המצב היה קשה במיוחד בסתיו, אחרי הנביטה, כאשר בכל הארץ כבר ירדו גשמי ברכה ואצלנו יבש. היינו יוצאים לשדות לראות את הנבטים הרכים ולבדוק אם יחזיקו מעמד עד הגשם הבושש לבוא. הפכנו חקלאים. נפשנו נקשרה לנבטים אלה והם היו מרכז דאגותינו. היינו משקים את כל השדות. מערכת צינורות עוד לא הייתה קיימת והמים באו בתעלות פתוחות מהנחל, נחל האסי, ממש כבימי אבותינו. מקור המים הוא במעיינות שלרגלי רמת העיר בית שאן, היום **גן השלושה**. חלוקת המים היתה ממוסדת מדורי דורות ולפי מיסוד זה חיינו גם אנחנו. לכל חלקת שדה היו זכויות מים. שדה שנמכר ועבר מיד ליד עברו אתו זכויות המים של השדה. המים זרמו בתעלה גדולה ממנה התפצלו פלגים לשדות השונים. לכל שדה היו מוקצבים הימים והשעות לקבלת המים. החלוקה נעשתה ע"י אבן גדולה שהייתה משמשת כסכר. ביום הזכות היה בעל השדה מרים או מזיז את האבן שלו והמים היו זורמים לשדה שלו. עם אותה אבן היה סוגר את הפלג המוביל מים לשדה של שכנו וכך מגביר את הזרימה לשדהו.

היינו שותפים במים, באותה תעלה עתיקה, עם חקלאים ערבים מבית שאן וצריך היה לדאוג שהחלוקה תהיה הוגנת כי גנבת מים יכלה להיות גורלית לשדה והיתה נחשבת כעברה חמורה. אי אפשר היה לצפות לחיי שכנות אם לא הייתה הקפדה חמורה על כללי חלוקת המים. רכשנו סוס ואני רכבתי עליו בשמירה על המים. הייתי "שומר מים" רוכב במשך מספר חודשים והתנסיתי בנסיונות רבים של גנבת מים מצד שכנינו לאורך התעלה. אדם שרואה את הבצל שזרע, נובט ונובל, הולך ומזיז את האבן "רק קצת" ומקבל קצת מים. "שומר המים" מרגיש כי הזרם נחלש רוכב לאורך התעלה ומוצא את האבן המוזזת. לא פעם היו קטטות קטנות ודחיפות או בקשות רחמים על הצמחים, אבל כולם הכירו את הכללים הקשוחים של חלוקת המים והענין היה מסתדר, כמו שמקובל בין שכנים.

החברים

כל החברים היו עולים מפולניה, חברים בתנועת הנוער "עקיבא". הוותיקים היו כ-5 שנים בארץ. לאיש לא היה ידע או נסיון קודם בעבודת שדה פרט לעבודה כפועלים שכירים בפרדסים במושבה. לרובם היה זה נסיון ראשון, מהפכני ומרתק, בעבודה בכלל, בעבודת שדה על אדמתם בפרט ובחיי שיתוף במיוחד. האקלים בעמק בית שאן הוסיף על קשיי ההסתגלות.

בשכנותנו היה קיבוץ מעוז חיים שרוב חבריו היו ילידי הארץ ולרובם היו הורים בעיר. ההתיישבות, העבודה בשדה והשמירה באו להם באופן טבעי יותר מאשר לעולים מפולניה, בנוה איתן. לא חסרו ביטויי זילזול ולעג, התנשאות ופטרונות מצד ה"סברס" כלפי העולים החדשים. לא חסרו גם פעולות משותפות וביטויי ידידות וכבוד הדדי.

צילום : חומה ומגדל, יישוב חדש בעמק בית שאן מוקף חומה ובליבו מגדל

הרצון להצליח ולהגשים את חלום התיישבות בארץ היה עצום. במהרה התמקמו החברים והחברות, כל אחד בענף או במקצוע החביב עליו. נעזרו בהדרכה של חברים מקיבוצים וותיקים, במיוחד דגניה א', וצעד-צעד הפכו להיות עובדי אדמה בשדה, רפתנים, לולנים ומגדלי דגים בברכות. זכור לי באיזו דריכות היו החברים מחכים לחוברת ההדרכה "השדה" שהיתה מגיעה אחת לחודש. היו מתכנסים, קבוצות, קבוצות וקוראים בעיון רב את ההוראות לעונה והוראות מקצועיות בכלל. למדו בשקיקה את התיאוריה. ולמחרת מיישמים למעשה את הנלמד.

לא הייתי הקיבוץ חבר מן המניין. לא לקחתי חלק באספות הקיבוץ וביכוחים האידיאולוגים שהיו מקובלים על חברי הקיבוץ. הייתי "חברת נוער" בת נער אחד. "הזקנים והזקנות" היו בני 25-30. הייתי חופשי לנפשי בקיבוץ. התחברתי עם שלושה בחורים בודדים, קצת מבוגרים ממני. גרנו בצריף בודד והצלחנו להפיח רוח שובבות בקיבוץ. עסקתי בכל סוגי העבודות והעיסוקים שמצאו חן בעיניי. עבדתי בחריצות וביעילות. אהבתי לרכב על הסוסה בשמירה על שדות או על מים. גידלתי עדר עגלים במרעה, חרשתי עם פרידות, השקיתי את השדה חלקה אחר חלקה, מתעלות המים הפתוחות וקיבלתי על עצמי כל עבודה חדשה. חידושים ושיכלולים היו כל הזמן. יום אחד הגיעה מחרשה חדישה מיוחדת להוצאה ואיסוף

תפוחי אדמה. היו לה שתי כנפיים רחבות משני צידי החוד, עם משיכת פרדות היה חוד המחרשה ננעץ בערוגה ותפוחי האדמה נפלטים בשטף משני צידי המחרשה. הם היו חדשים, טריים ורעננים, והעיקר הם היו בשפע. הייתי מוקסם מהפלא המופלא ומהֶנֶס

ש"אדמה תתן פְּרִיה".

לפני עלותי ארצה היו באות חברות של אמא להזהיר אותה בפני הצעד הנמהר של שליחת ילד לארץ שוממה ולקונן על גורלו המר: "מה הוא יאכל שם? הרי אין שם תפוחי עץ. אפילו תפוחי אדמה אין שם". זכרתי זאת כשחרשתי במחרשה החדשה ששפעה תפוחי אדמה. הייתי גאה מאוד וכתבתי על כך לאמא.

צילום: סמק שני מימין, בשדה